
A CSALÁD, A CSALÁDI KÖRNYEZET ÉS AZ OLVASÁS

Példák a magyar szellemi életből Csokonaitól Hegedüs Gézáig

JÁKI LÁSZLÓ

TARTALMI ÖSSZEFOGLALÓ

A tanulmány célja annak bemutatása, hogy az olvasás szeretete milyen családi háttér révén alakul ki. A bemutatás alapja a magyar szellemi élet, elsősorban az irodalom kiemelkedő alakjainak gyermekkori olvasmányélményei, a könyvvel való találkozása. Az igénybe vett források visszaemlékezések, életrajzok, naplók, irodalmi alkotások és szakmunkák. Az átfogott kor a XVIII. század végétől a XX. század elejéig tart.

LÁSZLÓ JÁKI: THE FAMILY, FAMILY BACKGROUND AND READING: EXAMPLES FROM HUNGARIAN INTELLECTUAL GREATNESS FROM CSOKONAI TO GÉZA HEGEDÜS

Based on literary sources like memoirs, biographies, diaries, literary works and professional literature of the XVIII-XX. century, the aim of this study is to illustrate what kind of literacy environment develops a love for reading. Examples are taken from the Hungarian intellectual life, first of all, the childhood reading experiences and meet the books of great writers of Hungarian literature.

A család, a családi környezet meghatározó szerepe – napjainkban jelentkező szélsőséges irányzatoktól eltekintve – aligha vitatott a gyermek személyiségének, életének alakulásában. A környezeti hatások egyike az olvasással, könyvvel való találkozás. Tanulmányunkban visszaemlékezések segítségével a családtól kapott hatásokat mutatjuk be, megjelent életrajzok, naplók és kortársak személyes közlése alapján.

Írásunk fő mondanivalója, hogy a gyermekek életében a családnak, családi környezetnek jelentős, esetenként meghatározó szerepe volt az olvasás megszeretetésében.

A családi hatás azonban – amint azt bizonyítjuk – sokféle lehet, a tiltástól, a közönyön keresztül a lelkes támogatásig. A támogatásnak – a pozitív hatásnak, a

mesétől, könyvek ajándékozásáig – számtalan változata volt. Ide soroljuk például a családi könyvtárat, a szülők olvasási igényét, könyvtár-látogatási szokásait stb.

A következtetések levonásával több szempontból is óvatosak voltunk. A gyermekkorra való visszaemlékezések sokszor pontatlanok. Óvatosságunk másik oka általánosabb érvényű. A közzétett anyagok bizonyítják, hogy a gyermeket érő hatások eltérő következményekkel jártak. A kézenfekvő, magától értetődő esetektől az érthetetlen „véletlenül” sokféle esettel találkozhatunk. Nekünk természetesen a „törvényszerűségeket” kell keresni. A bemutatott alapján tanácsot kellene adnunk arra nézve, hogy milyen családi hatások nyomán lesz valakiből irodalmat szerető, olvasó felnőtt. Be kell vallanunk, hogy ilyen tanácsokat csak nagyon nagy fenntartásokkal tudunk megfogalmazni. Mindezek alátámasztására a hazai olvasáskutatás rangos képviselőjére, három gyermek édesanyjára, Boldizsár Ildikóra hivatkozunk: „Három gyermek édesanyja vagyok. A legnagyobb gyermekünknek (leány) 12 éves koráig rengeteget meséltünk: tündérmeséken nőtt fel, mesékkel igazítottuk útba egy-egy válságos pillanatában. Úgy ment iskolába, hogy nem tudott olvasni. Olvasni szerető, folyton olvasó kamasz lett belőle. A középső gyermekünknek (fiú) 12 éves koráig még többet meséltünk: tündérmeséken nőtt fel, mesékkel igazítottuk útba egy-egy válságos pillanatában. Úgy ment iskolába, hogy folyékonyan olvasott, minden betűt ismert. Olvasni nem szeretető, sohasem olvasó kamasz lett belőle. A legkisebb gyermekünknek (fiú) szinte állandóan mesélünk, már magzatkorából rengeteg mesét ismerhet. Most hároméves. Még nem tud olvasni. Vajon melyik kamaszgyermekünkre fog hasonlítani? Olvasó vagy nem olvasó felnőtt lesz belőle?” A fenti példákban Boldizsár Ildikó azt a következtetést vonja le, az hogy „egy gyermekből olvasó felnőtt lesz, vagy sem, legalább annyira múlik a gyermekén, mint az elméleten és az elméletet követő gyakorlaton.” (1)

A fenti megfontolások alapján a bemutatott szerzőket semmilyen szempont alapján nem csoportosítottuk. Az életrajzi elemeket, a „hatásokat” általában nem elemeztük, nem értékeltük. A következtetések levonását az olvasóra bízuk.

Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805) írói gyökereit ugyancsak a családi ősöknél kell keresnünk. Apja Nagyszombatban az orvosi iskolában tanult, s művelt, olvasott emberként tartották számon, aki gyakran próbálkozott írással. Nagyszombat után a végzett „borbély” a kálvinista Rómában, Debrecenben telepedett le. Az itt kötött házasságából 1773-ban született Mihály. A szerény anyagi körülmények ellenére a családi környezet szellemi színvonalára az igényesség volt jellemző. Mihály korán fejlődő, érdeklődő gyerek volt. A Kollégiumban már kitűnt társai közül, latin tudásával és versírói tehetségével. Tanára, Kováts József zseninek tartotta, s szerencsésnek érezte magát, hogy a tehetséges gyereket taníthatta. Művelt apja – aki Mihályt elindította az értelmiség irányába – korán meghalt, nem érthette meg, hogy fia elvégezte a hatodik osztályt, akadémista, majd író lett. (2)

Vörösmarty Mihály (1800–1885) édesapja népes családot tartott el. Anyagiakban nem bővelkedtek, de az életrajzírók szerint a fiúk az apától nemes jellemet, az anyától

„költői kedélyt” örökölték. Az apa iskolázott emberként beszélt latinul, magyar és latin könyvei ott voltak a szekrényében. Testvére szerint Mihály hajlott a magányra, de mindig volt nála könyv is. A klasszikusokat szerette. Gyulai Pál, életrajzíró szerint apja nemigen bízott rá gazdasági ügyeket, „inkább csak Jánost küldötte ki a dolgokkal. Azonban néha Mihály is utána ballagott. Atyja könyvtárából egy-egy könyvet vitt magával, leült valamelyik fa árnyékába, és olvasott; vagy kikereste a hely oly pontját, honnan a legszebb kilátás nyílt a vidékre.”(3)

Az ország oktatásügyét hosszú időre meghatározó oktatáspolitikusnak, több könyv szerzőjének **Eötvös József** (1813–1871) édesanyjának, Lilien Annának irodalmi műveltsége határozta meg gondolkodását, irodalmi érdeklődését. A hatás ebben az esetben is több volt, mint a könyv: az irodalom megismerése és szeretete. A nemes gondolkodás, a mások szenvedése iránti érzékenység, fogékonyság ugyancsak anyai örökség volt. (4)

Arany János (1817–1882) idős édesapja írástudó és mesélő kedvű ember volt. Ő vezette be a kis Jánost a magyar történelembe, ő mesélte Toldi tetteit, a szalontai Csonkatorony történetét, a bihari várromok körüli eseményeket. A zoltárokat és az olvasást is édesapjától tanulta. Az írást hamuba írt betűkön gyakorolták.

Az olvasni szerető családban a gyerek korán hozzászókkott a könyvhöz, az olvasáshoz. Első tanítója hamar felfedezte a kis János tehetségét. Nyolcéves lehetett, amikor tankönyvébe bejegyezte első versét:

Ha akarod tudni
Ez könyv kié légyen
Az Arany Jánosé
Ki sokáig éljen.

A vers végén Arany János feltüntette „Vevődött 10 Garason 1825 esztendei Őszi vásárban.”

Aranyék háza ebben az időben egy tűzvészben elpusztult, ezért nagy szegénységben éltek. Még a tankönyv megvásárlására sem volt pénzük. A kis János egy földesúr temetésén énekelt, így járult hozzá az első keresetével egy könyv vásárlásához. Ugyancsak némi pénzkeresetet jelentettek a gazdagabb emberekhez írt felköszöntő rigmusok, versek. Ha ezek nem is jelentettek irodalmi értékeket, de azért jelzik a kisgyerek érdeklődését. Tizennégy évesen már a világirodalmat olvasta és „halomra” írta verseit. (5)

A jó anyagi körülmények között felnövő **Kölcsey Antónia** (1821–1876) az 1830-as évek végén írt naplójában többször is említi az olvasást. Német és francia könyveket nyelvgyakorlás céljából olvasott, „hogy el ne felejtsem e’ nyelveket, miket beszédbe ugy se gyakorolhatni itt, e’ tájon.” A család magyarul az akkor népszerű Athenaeum című folyóiratot olvasta. Naplójában így írt erről:

„Május 25.

Luby egy nagy csomó hirlapot küldött nekem olvasni. Ő négy hirlapot járat magának. Mamám olvassa azt előttünk, míg mi apámmal mellette ülve hallgatjuk, én varrogatva, ő pipázva.

Mamám igen szépen tud olvasni, de nagy gyakorlottságot is szerzett magának, mert igen sokat olvas, legkedvesebb mulatsága ez.” (6)

Művelt, sokat olvasó ember volt **Madách Imre** (1823–1864) édesapja, de csak tizenegy éves volt Imre, amikor édesapja meghalt. Az apa nélkül maradt öt gyermeket édesanyjuk, Majthényi Anna nevelte. A sztregovai kastély légkörét továbbra is a szellem és a tudás határozta meg. Egyértelmű bizonyíték erre, hogy a kis Imre öccsével együtt tizenegy éves korában *Literatúrai Kevercs* címen kéziratot szerkesztett. Az apai, majd az anyai hatás bizonyára hozzájárult Madách további irodalmi életútjához. (7)

Mikszáth Kálmán (1847–1910) elkényeztetett, beteges fiú volt. Első irodalmi „élményei” ezzel kapcsolatosak. Mivel álmatlanságban szenvedett, apja a falu nagy mesélőjét kérte meg, hogy enyhítsen az álmatlanságon. Így a beteg gyerek meséken nőtt fel. Iskoláit Rimaszombaton nem sok sikerrel kezdte, de különösen irodalomból fokozatosan javult. Itt már aktív tagja volt az önképzőkörnek és innen egyenes út vezetett az olvasáshoz, az irodalomhoz. (8)

Korának rendkívül népszerű ifjúsági íróját, **Pósa Lajost** (1850–1914) édesanyja nevelte. Az elkényeztetett, de igen jó felfogású gyerek Rimaszombaton járt középiskolába, ahol az önképzőkörben már feltűnt sikeres szerepléseivel. Verseivel pályadíjat is nyert. (9)

Ferenczy Valér (1855–1954) rézkarcoló, festőművész figyelmét 7-8 éves korában egy német kiadású Iliász és az Odüsszeia illusztrációi ragadták meg. Később szülei könyvtárában fametszetek keltették fel érdeklődését. Ahogy később megállapította, nyilván ez is hozzájárult ahhoz, hogy „egész lényemmel festő lettem, még pedig korán, serdülő éveimben.” (10)

Benedek Elek (1859–1929), vagy ahogy emlékezetünkben él, Elek Apó, a hazai népmesei irodalom szinte egyedülálló alakja. Gyermekként a környezetében és családjában a mese mindennapos volt. Apjának mesélőkedve közismert, de a kis Elek mégis egy szemben álló zsellérházban jegyezte fel első meséjét. Így írt erről: „Ott, abban a kicsi zsellérházban hallottam az első mesét. Mondója egy növendék leányka, s nem vén banya, mint gondoljátok talán. És az első mese után kisírtam, kikönyörögtem a másodikat, harmadikat, negyediket – nem volt többé nyugalma tőlem. Hol tanulta tengersokaságát a kacagtató, lélegzetfojtó meséknek ez a leányka? Sem apja, sem anyja nem volt mesemondó.” (11)

Érdekes módon találkozott az olvasással **Gárdonyi Géza** (1863–1922). Édesapja, Ziegler Sándor Agárdon Nádasdy grófnál gépészként dolgozott, ahol a gróf felesége megengedte, hogy könyvtárát használja. Az olvasás tehát az apán keresztül jelent meg a családban. Később, amikor az apa Agárdról Székesfehérvárra került, a kölcsönkönyvtárból szerezte be olvasnivalóját. Érdekes szokássá vált a családban, hogy amit az apa éjjel olvasott, azt másnap elmesélte a feleségének. Ezt természetesen a gyerekek is hallották. Már-már humoros, de jellemzi a családi légkört, hogy Ziegler felesége, ha érdekesnek találta az elmondottakat, délelőtt tovább olvasta a könyvet. Ilyenkor megkészt az ebéd. Az ebből származó konfliktust az apa úgy oldotta meg, hogy német könyveket kölcsönzött, amit viszont felesége nem értett meg.

A kis Géza gyenge tanuló, sokat, de rendszertelenül olvasott, bár bizonyított, hogy apja odafigyelt a gyerek olvasmányaira. Erről Gárdonyi így írt:

„Már régen kellett volna nekem egy *Szertartástan*. Apámnak mondtam is sokszor, hogy kell egy ilyen című könyv, de a könyvet nem lehetett másutt megvenni, mint Miskolcon, téli időben meg nem ment Miskolcra senki se. Végre is apámnak valami csekély dolga volt Miskolcon, s nem is annyira azért, mint inkább a könyvért bekocsizott Miskolcra. Egy napba került onnan megfordulni. Én meg alig várva, hogy megvirradjon, kihúztam a párnám alól a könyvet, és olvastam.

Apám akkor már régen fenn volt. Kívülről jött be pipázva. Ahogy rám néz, s látja, hogy én valami furcsán bámulok a könyvbe, megszólal:

– Mi az, amit olvasol?

– A pápa papucsá – feleltem. Tetszik-e tudni hogy miért kell megcsókolni a pápa papucsát?

– Miért?

Olvasom a könyvből: A pápa papucsába szent ereklye van bevarrva.

Apám hozzám jön, kiveszi a könyvet a kezemből, s az ablakhoz tartva olvassa, szemöldökét összeráncolva.

Mikor elolvasta, megfordult: ment egyenesen a kályhához, és bedobta a tűzbe.”

Az érdeklődő, olvasott apának – Ziegler Sándornak a tette –, a ponyva drasztikus megsemmisítése talán hozzájárult, hogy a kisfiú felnőve a kor egyik legigényesebb ifjúsági írója legyen. (12)

Tömörkény István (1866–1917) édesapjának Szegeden kávéháza volt, így a kis István gyermekkorra nemcsak gondatlan, hanem izgalmas, érdekes is volt, hiszen a kávéházban mindig akadt látnivaló, történetek események. Nyáron egy Szeged melletti tanyán, Balástyán éltek. Itt ugyan nem volt kávéházi nyüzsgés, de helyette hallott sok-sok mesét. Nem volt jó tanuló, de hatottak rá szegedi, majd balástyai élményei.

Később a család anyagi okok miatt Makóra költözött, az itteni élet új színfoltot jelentett a már középiskolás Istvánnak. A tanulásban nem jeleskedett, de az olvasás mindig foglalkoztatta. Amikor patikussegédként meghívták patikavezetőnek, nem ezt, hanem az újságírást választotta. Tömörkény életútját a család nem közvetlenül befolyásolta, de kedvező anyagi helyzetük (Szeged), majd szegénységük idején

---

(Makó) olyan életformát ismertetett meg Istvánnal, ami nyitottá tette a világra. Innen egyenes út vezetett az újságíráshoz, majd az irodalomhoz. (13)

Heltai Jenő (1871–1957) édesapja, bár üzlettel foglalkozott, élete során több figyelmet szentelt a könyveknek, mint az üzletnek. Így nem véletlen, hogy a gyerekek igen korán „rákaptak a könyvekre, magyart és németet egyaránt olvastak mindent, ami éppen a kezükbe került.” Heltai már tízéves korában „nyakig ült a német klasszikusokban”. Apja gazdag könyvtárral rendelkezett, s a családi asztalnál is a fő téma az irodalom volt. Az irodalom iránti érdeklődését csak fokozta, hogy szinte naponta találkozott – pontosabban, látta – Arany Jánost. (14)

A magyar statisztika és demográfia kiemelkedő alakja, **Elekes Dezső** (1889–1965) négyéves korában tanult meg olvasni bátyáitól. Érdekes, hogy édesanyja olvasmányából Beniczkyné asszonyságot olvasta, de ez annyira nem ragadta meg, hogy később sem szerette a nőírókat. Édesapjától viszont megszerette Mikszáthot és May Károlyt. (15)

Bédy Schwimmer Rózsa (1877–1948) a magyar feminista mozgalom egyik vezetője, *A nő* című folyóirat szerkesztője, betegen született. Szülei két évtizedig küzdöttek életben maradásáért, és szenvedéseit könyvekkel enyhítették. Visszaemlékezése szerint „A sok fizikai szenvedés türelmes elviselését nagyban megkönnyítette humorérzékelem gondos ápolása. Ifjúkorom olvasmányai kizárólag ezt a célt szolgálták. A világirodalom legjobb értelemben vett humoros műveivel ellensúlyozták a fizikai állapotomból természetszerűen folyó túl komoly meditálást.” (16)

Elszegényedett családból származott **Ady Endre** (1877–1919). Édesapja iszákos útmester volt. Ady mostoha nevelőszülei – a gyermektelen Kabay házaspár – az eszes kisfiúból urat kívántak nevelni, ezért a gyereket a gyengébb református iskolából átírták katolikusba. Lajos öccse szerint bátyja még a nagybetűket sem ismerte, amikor már „rövid, de pompás, gúnyos balladát írt.” Korai irodalmi érdeklődése már ekkor jelentkezett. Elemi iskolás korában ismerkedik meg nemcsak a Bibliával, hanem Jókaival, s más írókkal, költőkkel. Iskoláit Nagykárolyban, a Piarista Gimnáziumban folytatja. Az iskolát nem szerette ugyan, de már itt formálódott irodalmi érdeklődése. Ezt bizonyítja, hogy két alkalommal iskolai lapot szerkesztett barátaival. Csak feltételezhetjük, hogy tragikus családi körülményei, Ady Lőrincnek korai halála, a mostohaszülők odafigyelése formálta, alakította Ady Endrét a korszak legnagyobbjai közé. (17)

Szabó Ervinnek (1877–1918) – a hazai könyvtárügy ismert személyiségének – szülei könyvtárában nagy és igen válogatott könyvek álltak rendelkezésére. Visszaemlékezése szerint „Így a világirodalom legjavával már akkor ismerkedtem meg, amikor társaim még az iskolai szerzőkkel vesződtek”. Szabó még iskoláskorában találkozott

Dickens filantropikus regényeivel, melynek teljes sorozata megvolt otthon. De már ekkor olvasta Schillert és Lassallét is. (18)

Krúdy Gyula (1878–1933) jómódú családban nőtt fel. Édesapja ügyvéd volt, de életrajzírója szerint a „csillogó fantáziát” édesanyától, Csákány Juliannától örökölte. Élményekben gazdag gyerekkora volt. Iskoláit Podoliniban, majd a felsőbb osztályokat Nyíregyházán végezte. Ezekben az években már újságíróként is elismerést szerzett, de apja azt szeretete volna, ha követ lesz Párizsban, anyja viszont szolgabírónak szánta. Szülei szándéka ellenére lett újságíró, író. (19)

Szabó Dezső (1879–1945) irodalom iránt érdeklődő családban nőtt fel. Ez áll önéletrírásában erről: „Családunkban egész vallásos kultusza volt a magyar irodalomnak. Ebben az egyetlen dologban még rettenetes zord és idegen apám is együtt volt velünk. Bár igen szegények voltunk: a nagy magyar klasszikusok, sőt a kor ünnepelebb költői is díszkötésben, lehetőleg képes kiadásban voltak meg. Minden karácsony, születés- és névnap új köteteket hozott a házba: anyai, testvéri vagy más dedikációkkal, melyekből a nemes pátosz ritkán hiányzott. Petőfi-kiadásunk kettő volt. Egy teljes képes kiadás a Barabás rajzaival. A másik, a család dédelgetett könyve: Petőfi verseinek 1846-ban összegyűjtött képes kiadása.

Esténként, apám hazavárásnak szomorú óráiban, lelkünk függőyei mögött nyugtalanul alvó vak rémületekkel, összebújtunk anyánk körül. Vagy ő mesélt, vagy a könyveket vettük elő. Jenő bátyám benn lakott a kollégymban, de ha ritkán otthon volt, s teljes átéléssel hozta belénk az olvasott dolgok életét. A mindennapi felolvasó Ilona néném volt, ki szintén szépen tudott olvasni. Legtöbbször verseket olvastunk, sok rövidebb vagy egy hosszú elbeszélő költeményt. Prózaolvasás ritkán volt, a regényeket vagy elbeszéléseket inkább anyám mesélte.

Csudálatos, hogy mit jelentettek nekem egész kezdő gyermekkoromtól fogva ezek a mesélések és felolvasások. Az akkori átéléseket most is egész frissességükben, egész levegőjükkal vissza tudom élni. De most sem tudnám pontosan összes elemire bontva elmondani, hogy mi történt bennem.

De mégis ma: a visszanező szemmel s későbbi hasonló nagy lelki lumpolásaim ideösszegezve, tudom, hogy ezeknek a határtalan élvezeteknek lényege: a gazdag és mohó *én*-nek korlátlan kiterjeszkedési vágya volt.

Amint látom, hogy édesanyám és testvéreim mennyi csudadolgot tudnak előolvasni ezekből a könyvekből, mindjobban vonzottak ezek a különös és titokzatos zsúfoltságú kötetek. Nappal, amikor testvéreim iskolában voltak, anyám a ház körüli dolgokat intézte, hozzájuk lopóztam, és óráig kutattam az utakat: hogyan találhatnák rá azokra a végtelenül édes dolgokra, melyeket testvéreim oly egyszerű könnyűséggel és olyan fogyhatatlan bőséggel tudnak belőlük előbányászni. A képek jók voltak hozzám: mert vagy a már hallott dolgokat mesélték el újból nekem, vagy láthatatlan újaikkal belőlem babrálták elő egy hozzájuk illő mesét, és ez végtelenül édes dolog volt. De azok a furcsa betűk ellenségesen ellenállottak.” (20)

Szabó Dezső elindulását az irodalom felé számos külső tényező segítette; ehhez a családi múlt, szülők, rokonok és a körülmények egyaránt hozzájárultak. A következtetés kézenfekvő, s bizonyítja a család meghatározó szerepét.

Móricz Zsigmond (1879–1942) visszaemlékezése szerint: esténként „édesnagymamát olvasott, néha Laci bátyám is”. Ő egy gépjegyzéken keresztül jutott a könyv élményéhez, de nyilván hatott rá nagyszülője és bátyja példája is. „Estékre emlékszem – írja –, hogy a magas lábú asztal körül ültünk. Én meg forgattam a Clyton-Shuttleworth képes árjegyzéket és átrajzoltam a lehajtott kéményű gépeket, rostákat és ekéket. A széken csak térdelve tudtam lenni, ha az asztalon írni vagy rajzolni akartam. S így üldögtünk nagy csendben, mi hárman vagy mi ketten, estéről estére. Édesnagymamát szakadatlanul olvasott, vastag könyveket, pihenés nélkül, egyiket a másik után, elolvashatatlan nevű emberek laktak azokban a könyvekben, s én ámulva néztem a sárgult és piszkos oldalakat, amelyekhez még a mutatóujjammal sem volt szabad hozzáérni. Ebben az időben már belemenekült a regényolvasásba, mely neki, mint valami mámor, pótolta az életet. Én, aki még nem tudtam mi a könyv, ismeretlen kéjjel, s borzadva néztem az érthetetlen varázslatot, hogy ezekkel a pontokkal teletömött, vékony papírlapokból álló játékszeren, amiket úgy szerettem forgatni, főleg mert nem volt szabad, bűvöletes csodák laknak.

A könyv még ekkor el volt vágva az írás és olvasástól, még saját olvasásom sem hozott meglepetést [...] a nagy megütődést Laci bátyám hozta, aki rendkívül szeretett felolvasni, s órák és órák hosszáig szokott olvasni ilyen könyvekből, folyamatosan, s én nem értettem vagy alig, a francia regényeket. Magyarul beszéltek ott, de nyakatekert nevű népek, s ez annál titokzatosabbá tette a dolgot.

Dumas-t nagyon szerette a nagymamám, s valószínűleg *Montépin Xavért*. A legelső könyv, amit megértettem valamennyire, vagy legalábbis, ami valódi bűvölettel hatott rám, a *Zarándokok útja* volt, a papéknál. S a legelső igazi tűzrakás, egész képzeletem és minden csepp vérem, felgyújtása, melyet szintén Laci bátyám olvasott fel egy téli este.” (21)

Móra Ferenc (1879–1934) nagyapja nagyon szeretett olvasni. A vásárban járva, ha kalendáriumot látott, mindjárt megvette. Az utcán még az eldobott újságpapírt is felvette, zsebre tette, s ha ráért elolvasta. Édesapja nem tiltotta ugyan fia olvasását, de azt szigorúan ellenőrizte. Felnőtt korában Móra erre így emlékezett vissza: „nem való az fiam, hogy te minden tücsköt-bogarat olvasol. Őszre, ha Isten éltet, beadlak a városi nagy iskolába, ott majd megtanítanak rá, mi való neked, mi nem. Addig pedig majd szétnézünk a padláson, valamelyik sarokban, vannak ott mindenféle szép tudományos könyvek, azokat olvasgassad. Szaladtam én a padlásra, s olyan nyaláb könyvvel mászkáltam le, hogy csak úgy nyögtem bele. Kergetett is vissza velük az édesapám: Csak egyesével fiamuram! A levest sem keverik össze az uborkasalátával meg a mákos csíkkal, hanem külön-külön esszük, nem ronthatjuk el a gyomrunkat. Elszomorodva hordtam vissza a könyveket, csak a legvastagabbat hagytam odalent. Az legalább a magyarok története volt.” Talán a nagyapa könyvszeretete, talán az apa

szigorúsága eredményezte, hogy Móra a félegyházi középiskolában már minden tárgyból jeles volt. Olvasási igényére jellemző volt, hogy hatodikos-hetedikes korában kijegyzetelte az akkor még füzetekben megjelenő Pallas lexikont. (22)

Sipka Sándor (1883–1956) szülei, sőt mindkét ágon nagyszülei is, a könyvet, az olvasást nagy becsben tartották. Az apai nagyapja a Nagyszigeti Tanyai Olvasókör tagja volt. Anyai nagyapja „még az iskola előtt felolvasta nekünk, gyermekeknek a magyar klasszikus irodalom néhány, számunkra is befogadható alapművét.” Sipka azt is említi, hogy a család nem állt egyedül az olvasás szeretetében, „mert az akkori Vásárhelyen az általam ismert, családon kívüli tágabb környezetben nem volt nagyon illő az értékes könyvet, az olvasó embert nyíltan becsmérelni. Az olvasásnak még megvolt valami általános tisztelete.”

A visszaemlékezésben érdemes felfigyelni arra a tényre, hogy a nagypapának még arra is volt gondja – ami nem jellemző minden családra –, hogy figyelembe vegye unokája életkorából adódó „befogadó” képességét. Itt kell megjegyeznünk, hogy Hódmezővásárhely könyvtárai, olvasókörei különleges helyet foglaltak el a hazai olvasáskultúra terén. (23)

Dénes Zsófia (1885–1987) értelmiségi családban nőtt fel. Nagyapja német, nagymamája francia származású volt. Ebben a családi légkörben aligha véletlen, hogy a négyéves Zsófia már mesekönyvet olvasott, és palatáblára írt. Tízéves volt, amikor édesanyja leemelte a polcra számára a *Hatszáz magyar nemzeti dal* című könyvet, s már Jókait olvasott. (24)

Tóth Árpád (1886–1928) apja, Tóth András életútja aligha nevezhető szabályosnak. Szegény családból származott inasként kezdte, de művészi ambíciókkal, szenvedések és nélkülözések után elismert, majd mellőzött szobrász lett. Debrecenben, az akkor sikeres apához bejáratosak voltak írók, újságírók, s maga Ady is. Ebben a légkörben nőtt fel Tóth Árpád, akinek első művészi ambíciói nem az irodalom, hanem a rajzolás terén jelentkeztek. A középiskolában kezdetben nem volt sikeres, de tanára, Kardos Albert, felismerte benne az írói tehetséget. Ötödikes korában belépett az önképzőkörbe. Amikor az iskola fennállásának 50 éves jubileumát ünnepli, már Tóth Árpád írta az ünnepi köszöntőt. (25)

Hevesi Gyula (1890–1970) viszonyát az irodalomhoz apjának egy véletlen vásárlása alakította. Apja soha nem olvasott, soha nem vett könyveket, de meglátott a városka egyetlen könyvesboltjában egy teljes Petőfi-kiadást. Gondolta, egy forintot még a papiros is megér. Fia e könyvben fedezte fel a forradalmi gondolatot, s a különben királyhű kispolgári család egy reggel arra ébredt fel, hogy fiuk az ágyból azt kiabálja, hogy „Akasszátok fel a királyokat.” A vers megváltoztatta Hevesi egész gondolatvilágát. (26)

Zárkózott, befelé forduló gyerek volt **Babits Mihály** (1883–1941). Érzékenységet, testi-szellemi törekenységét az édesanyjától örökölte, de szellemi fejlődésében szerepe volt édesapjának is, aki nagy tisztelője volt Vörösmartynek. Nyaranként a szekszárdi padláson nagyapja régi könyveit és folyóiratait olvasgatta. Szülei örültek fiuk szellemi érdeklődésének (igen fiatal volt, amikor első verseit írta), ugyanakkor féltették is az életkorára nem jellemző, visszavonult életformájától. (27)

Szabó Pál (1893–1970) szegényparaszt családban nőtt fel, de a család és az iskola pótolta a szerény életkörülményeket. Már iskoláskorában kritikusan olvasta olvasókönyvét, mert abban azt találta, hogy a ló fut, holott a ló nem fut, hanem vágat, kocog stb. E „kritika” ellenére első olvasmányélményei – például egy árva kislányról – emlékezetesek maradtak számára. Az olvasás igénye meghatározó lett már fiatalkorában. Életrajzából tudjuk, hogy alig várta, hogy édesapja meghozza a kalendáriumot, mert abban folytatásokban olvashatta a *Sándor Mátyást*. Kisgyermekkor után – a szegényparaszti élet kényszerű szokásai szerint – libásztor, majd mezei munkás lett. Esténként azonban olvasott, majd írt. Móricz 1930-ban a Nyugatban megjelent írását így értékeli: „Új nagy írótküldött a falu!” (28)

Török Sophie (1895–1955) családjában nem volt könyvtár, s „nem volt szokás újságnál egyebet olvasni.” A könyvek olvasása tilos és haszontalan cselekedetnek számított, mint dologtalan emberek „léha időfecsérlése”. A gyermekkori hatások következményeit bizonyítja, hogy Török Sophie a gyermekkori tilalom büntüdatából még asszonykorában sem tudott megszabadulni. Amint írta, asszonykoromban „is ijedten ugrottam fel, mint akit rajtakaptak, ha férjem rám nyitott, amikor olvastam”. (29)

Szabó Lőrinc (1900–1957) apja mozdonyvezető volt. Érdekes, hogy a család szegénysége ellenére harmadikos gimnazista korában mosakodás közben rátalált az Olcsó Könyvtár kiadásában megjelent Szophoklész Oidipuszára. Izgatottan olvasta: „Hunyorgok, arcom beszappanozva, váltogatott fél szemmel lesem a dráma menetét, pedig a gyenge fordításban igen petyhüdtté válik a roppant lírai feszültség. Ez lehetett az egyik legelső önálló irodalmi felfedezésem.” Lőrinc a következő nyarat Tiszabecsen, a nagybátyjánál tölti, ahol „a szomszéd falusi iskola egész könyvtárát kiolvassa. „Óriási hatást tesz rám a Beöthy-féle *Irodalmi Kis Tükör*. Írók sorsát, problémáit, jellemét és harcait ismerem, sőt tanulom meg, akiknek szinte egyetlen kukkot sem olvastam még a műveiből. Eddig valósággal azt hittem, hogy a versek és regények valahogy csak úgy vannak, talán csak úgy maguktól nőnek, mint a füvek és fák.” (30)

Az erdélyi **Tamási Áronnak** (1897–1966) az irodalomhoz vezető életútját egy családi baleset alakította. Véletlenül egy pisztollyal ellőtte a hüvelykujját, ami alkalmatlanná tette a paraszt munkára. Gyógyulása után a család levelet írt egy rokonnak, akinek a segítségével felvették a székelyudvarhelyi gimnáziumba. Az élménydús falusi életben

felnövő eszes gyerek alkalmatlan lett a falusi munkára, de nagyon is alkalmas lett arra, hogy a gyermekkorában megismert, megtapasztalt életformát, az erdélyi táj szépségét műveiben megírja. (31)

Sinka István (1897–1969) életútjának szinte minden eleme ellentmond annak, hogy a többszörösen hátrányos helyzetű parasztyerek értelmiségi, sőt elismert író legyen. Esetében kedvező családi, környezeti hatásról aligha beszélhetünk. Az irodalomhoz vezető útját egy teljesen véletlen találkozás alakította.

Pásztorkodás közben találkozott egy asztalossegéddel, aki felolvasott neki egy, majd több Petőfi verset. A felolvasott vers megdöbbentő hatással volt az alig több mint tízéves kisfiúra. Visszaemlékezése szerint, amikor az asztalosinas abbahagyta az olvasást „én már nem voltam se holt, se eleven. Annyira hatalmába kerített a vágy, hogy a könyv az enyém legyen, hogy hallhatóan nyögtem.” Összeállításunk számos titkának egyike, hogy vajon az egyszerű pásztorgyerekekben milyen hatóerő működött, amikor a könyvért felajánlotta egyetlen vagyonát: egy kisbárányt. Az alku lefolyásáról érdemes Sinka visszaemlékezést szó szerint idézni: „Azt szeretnéd, ugyi? – incselkedett velem a segéd, mert látta, hogy felkavarta a könyv minden csepp véretem.

Alig tudtam eldodogni, hogy: igen.

– Nem lehet, nincs semmim ezen a könyvön kívül! – mondta szomorúan.

Elhallgattunk egy kis ideig, aztán elkezdődött az alku. Kértem, könyörögtem s már-már sírásba csaptam át, amikor eszembe jutott a bárány. A kisbárány, a Timár Sándor ajándéka, amit úgyis el kell takarítanom. Úgyis hová tegyem – gondoltam – felajánlom tehát a könyvért.

Az asztalos nem akarta elhinni, csak amikor megfogtam a bárányt, és odavittem neki.

– Hát, öcsém – mondta – ez a kis bárány nem sokat ér, de mán úgy megbolondított a könyv, akkor legyen a tied. – És ideadta.

A báránynak aztán egy szennyes zsebkendővel összekötöttük a lábát, puhán, hogy ne szorítsa s fenékkal lefelé beleültették a hátizsákba.

– No kisöcsém – szólt a vándorasztalos – mondok neked valamit. Kár, hogy itt kell elrothatnod. – És idenyújtotta erős, nagy tenyerét és lassan elballagott.”

A vándorasztalos jóslata azonban nem vált valóra. A könyv – és ezt írhatjuk csupa nagybetűvel – új fejezetet nyitott meg a gyerek életében. Visszaemlékezése szerint „teleszívta” magát Petőfi-versekkel, aminek következménye számos hátba verés lett. És itt egy jelentős „apróságra” kell felhívni a figyelmet. Gazdája nem látta meg ugyan a könyvet, de a mezítlás kis parasztyerek személyisége a Petőfi-versek hatására megváltozott, és megesküdött, hogy költő lesz, még akkor is, „ha rámegy egész életem”. Mindez ugyan csak sokára következett be, de a könyv iránti érdeklődés megmaradt. Egy alkalommal egy elhagyott ládában „kincsekre lett”. A kincsek ugyan a kor ponyvái voltak, Sobri Jóska, Angyal Bandi, a Bastille rejtelmek és effélék. Öröme azonban határtalan, volt mit olvasnia, természetesen titokban, mert rá gondolni sem mert, hogy mi történne, ha gazdája meglátná a könyveket, ezért azokat egy árokparton elásva tartotta.

A munka, a csúfolás, a megalázás ellenére az említett Petőfi-könyv hatására író, költő, értelmiségi lett. A jóslás nem vált be, Sinka nem „rothadt” el. (32)

Veres Péter (1897–1970) gyermekkorára rányomta bélyegét, hogy – korabeli kifejezéssel – „szerelemgyerek” volt. Csúfolták, bántották, és talán éppen ezért érzékeny, sérülékeny, de ugyanakkor érdeklődő gyerekké vált. A környezete megismerésének vágya már iskolás korában jellemezte. A tanyáról bejárva, az idegen környezetben lévő iskolában jól megállta a helyét. Amint megismerte a betűket, mindent el akart olvasni. Jellemző érdeklődésére, hogy a következő osztályok tankönyveit is elolvasta. Keresztapjának könyörgött, hogy hozzon neki könyvet az „Egyletből”. A kapott könyv nem klasszikus ugyan (*A. Conan Doyle: A sátán kutyája*), de bizonyíték a kis Péter korai könyvéhségére. Családja nem lelkesedett az olvasásáért. Életrajzában írta, ha a kapott könyv „nagyon érdekes volt, nem feküdtem le, még el nem olvastam; édesanyám veszekedett is érte éjszaka, amikor felébredt, s én még égettem a lámpát.” Nehezen jutott újabb könyvekhez. A községi könyvtárban a 16 éven aluliaknak nem kölcsönöznek könyvet, az Egyletbe nem iratkozhatott be, így ismerősöktől, szomszédoktól kér könyvet, kalendáriumot, bibliát, újságot. Egy juhászbembertől kapja kölcsön *Bunyan: A zarándok útját*, s Varga tanító úrtól egy középiskolai irodalomtörténetet. Ettől kezdve mindent elolvasott, amihez hozzájutott. (33)

Németh Lajos (1901–1975) családtagjai nem voltak olvasottak, de a könyvet tisztelték. „Szombathelyi néném – írta visszaemlékezésében – egy akcióban 30 pengőért vásárolt harminc kötetes Móricz sorozatot. A még elemi iskolás Lajos végigolvasta valamennyit a *Sáraranytól az Erdély-trilógiáig*.” (34)

A családi környezet határozta meg **Csizmadia Imre** (1902–1986) életútját. Gyermek-kora élményeiről így számolt be önéletrajzi regényében: „Öregatyám nagyon szeretett olvasni. Mindig volt a kanapén az ágyhoz közel 5-6 kisebb nagyobb bekötött könyv, volt közöttük képes is. Ezek „köri könyvek” voltak. Öregatyám tagja volt a Polgári Olvasókörnek, és így, kéthetenként az István mindig hozott onnan könyveket. Egy részüket kivitték a tanyára, más részüket öregatyám és néha öregszülém olvasta. Este lefekvés előtt oda kellett vinni a csizmahúzó kutyát az ágy alól a karosszékhez, amelyen öregatyám ült, meg kellett nyomnom a csizma orrát, aztán visszavinnem a kutyát a helyére. Öregatyám levetkőzött, karosszéket állított az ágy elé, két könyvet tett a székre, meg a pipáját, dohányzacskóját. A petróleumlámpát is a székre tette, lámpaernyőnek ollóval kerekre nyírt papirost tett a lámpaüvegére. Lefeküdt, az orrára helyezte a pápaszemét, és olvasott, sokszor éjfélig is.” Természetesen ebben az esetben sem tudjuk, hogy a kis Imre örökölte nagyszüleitől az olvasás szeretetét vagy „hozzászokott” az olvasáshoz. Tény azonban, hogy igen hamar olvasó gyerek lett belőle. Erről így írt: „Én is szerettem a könyveket lapozgatni és a képeken gyönyörködtem. Másodosztályos koromtól kezdve este, miután a leckémet megtanultam, megengedték, hogy lefekvés előtt egy félórácskát olvassam,

nézegethessem a könyveket. De a félóra hamar letelt, és már hallatszott is öregszülem figyelmeztetése: Gyerék, a cigénygyerékek citerázzák az iccakat, léfeküdni má, mer' régerre nem ibrecc föl. És én fájó szívvel szót fogadtam.” (35)

Illyés Gyula (1902–1983) irodalommal való találkozása a nagyszülőknél kezdődött. Illyés anyai nagymamáját „lángelmének” tartotta. A *Puszták népében* így emlékezett vissza nagyszüleinek az olvasáshoz való viszonyára: „Lapot is járattak, azaz jártak érte, minden második hét szombatján a szomszéd falu református papjához, aki pár tojásért odaadta nekik az összegyűjtött újságokat.

A napilap előbb az *Egyetértés* volt, melynek lepedő nagyságú példányaival kitűnően be lehetett fedni a kaptárak üvegét, aztán – a pap nagy híve volt Bartha Miklósnak – a Magyarországnak. Ki emlékszik a *Képes Családi Lapok*-ra? És a *Háziasszonyok Lapja*-ra? Tele volt velük a padlás évfolyamok szerint, házilag bekötve a szerkesztőség könyvkötő-leckéinek alapján. Én még tudom, ki volt Prém József. Ha a harmadik faluban valaki könyvet vásárolt, nagymama két nap múlva már értesült róla s addig mesterkedett, míg tojásszedők és rongyszedők közvetítésével, akikkel különben nagy barátságot tartott fenn”. Illyés Gyula a negyedik elemi osztály befejeztével a „pályaválasztás” előtt állt. Apja nem gondolt a gyerek továbbtanulására, de a nagymama támogatókat keresett a gimnáziumi továbbtanulásra. A 10 éves Gyulát végül beiratták az ötödikes elemibe. E korszakáról így írt. „Búbanatomban fejemet a könyvekre adtam, rövidesen az imakönyvekre. Két nagyanyám annyira ellentétes vére ütött ki egyszerre rajtam: rajongó vallásosságba s ugyanakkor olvasási dühbe estem. Széket állítottam a szűk kis ablak elé, s rátérdepelve órák hosszat bújtam a szentek életét, míg a szürkületben az orommal súrolt betűk táncolni nem kezdtek...” (36)

Gyenge tanulmányi előmenetele miatt maradt ki a középiskolából **Gelléri Andor Endre** (1906–1945), de könyvek között nőtt fel. Apja ágya mellett toronymagasan álltak a könyvek. Valószínű, mindez hozzájárult, hogy 1924-ben jelent meg első novelláskötete. Könyve – Móricz Zsigmond és Füst Milán pártfogásával – a Nyugat pályázatának nyertese lett. Élete arra is példa, hogy az iskolai tanulmányok nem mindig jelzik előre a tehetséget. (37)

Borsos Miklós (1906–1990) édesapja természettudományos könyveket olvasott. A kis Miklóst ezek a könyvek nem érdekelték. Később édesapja új házasságot kötött, és az új asszony könyvei között tizenöt éves korában rábukkant *Lyka Károly: A művészet könyve* című munkájára. A könyv teljesen megváltoztatta érdeklődését. Abba hagyta a futballozást és szünet nélkül olvasott. Apja új feleségének köszönhetően érdeklődése teljesen a művészet felé fordult. (38)

A félárván maradt **Kovács Mátét** (1906–1972) nagyapja nevelte fel. Életrajzírója szerint „Különös parasztember lehetett, mert szép kis könyvtárat gyűjtött össze;

könnyű elképzelni, hogy élénk eszű unokája nála kedvelte meg az olvasást, és kötelezte el magát a szellem világa mellett.” A különös nagyapa könyvtárából egyenes út vezetett az egyetemre, majd egy párizsi ösztöndíjon keresztül egy nagyon gazdag tudományos életúthoz. (39)

Zelk Zoltán (1906–1981) édesapja szenvedélyes olvasó volt, de nem valószínű, hogy ez hozzájárult Zelk Zoltán életének alakulásához. Édesapja naponta megvette *Az Estet*, minden héten az *Érdekes Újságot*, s a soros Nick Carter-füzetet. „Ami olvasni-valót reggel az ágya mellett, a földön találtam, én is átböngészttem már első elemista koromban.” (40)

A nagymamája tanította meg olvasni **Wass Albertet** (1908–1998). Önéletírásában így számolt be erről: „Az olvasás mesterségére Nagyanyám kezdett tanítani újságból, amit a posta hozott ki Szamosújvárról hetenként kétszer. Rámutatott a kötőtűjével egy betűre és azt mondta, »a«, mond utánam: »a«, úgy, na most itt a plajbász. Keres meg minden »a« betűt ezen a lapon és húzd keresztül plajbásszal. Minden tíz betűért kapsz egy rézfillért. De ha csak egyet is kihagysz közben, nem kapsz semmit és előről kezdheted az egészet. Érted?” Nem értettem, de próbáltam megkeresni az »a« betűket. Találtam is néhányat megmutattam Nagyanyámnak. Megvan már a tíz? megnézte a munkámat és megcsóválta a fejét. Nézd meg – mondta – de ha lenne az sem számítana. Itt is kihagytál egyet; ni. Amott is. Kezdd előről, egy sorral lentebb.” Lehet, hogy e „plajbász” is hozzájárult Wass Albert írói teljesítményeihez? (41)

Fejtő Ferenc (1909–2008) Széchenyi-díjas történészt, publicistát édesapja „irányította” a klasszikusok felé. Az irányítás sikeres lehetett, mert Ferenc már első elemista korában Petőfi stílusában verset írt. (42)

Takáts Gyula (1911–2008) Kossuth-díjas költő, műfordító olyan családban nőtt fel, ahol az olvasás szerves része volt az életnek. Öregapjának és édesapjának sok könyve volt. „Megszokta”, hogy a lakás bútorzatának része a könyvtár, s mivel vizuális típus volt, megkereste azokat a könyveket, melyekben képekre bukkant. „S mivel édesapám történelemtanár is volt, gyakran találtam ilyen témájú illusztrációkat. Mikor még olvasni sem tudtam, fantáziámat ezek úgy csigázták föl, hogy az ábrázolt jelenetekhez csináltam történelmet.” (43)

Hegedüs Géza (1912–1999) a hazai művelődéstörténet ismert képviselője; a családjában már gyermekkorától olyan hatások érték, melyek bizonyára hozzájárultak ahhoz, hogy korának igen művelt írója, filozófusa, egyetemi oktatója legyen.

A gyermekkori élményei között az olvasás szempontjából is meghatározó esemény volt, hogy egy a szüleivel tett ausztriai nyaralás során balesetet szenvedett. Ez kizárta a további sportolás lehetőségét. Egy interjúban erről így számolt be: „Én az olvasásban találtam meg még a sportolás gyönyörűségét is.” Betegsége miatt a többi yerektől eltérően, amikor hazaérkezett az iskolából, hosszú ideig feküdni kellett.

És ott kínálkozott a könyvszekrény minden „örömlehetőségével”. Életének ebben a szakaszában – tehát betegsége idején – olvasta Endre Zoltán *Világtörténelmünk* című, hatkötetes könyvét. Ennek hatására határozta el, hogy történelemtanár lesz. Ahogy visszaemlékezésében írta, „szüleim akkor elismerően mosolyogtak, annál jobban meghökkentek, amikor nyolc évvel később, az érettségi után valóban bölcsésznek akartam menni, történelem szakra. Végül úgy egyezett ki a bennem lángoló történelem szenvedély és az apai józanság, hogy menjek jogásznak, de közben vegyek fel annyi történelmi kollokviumot a bölcsészkaron, amennyihez csak kedvem van. Ezt a kapcsolást az akkori egyetemi rendtartás lehetővé tette. Így alakult aztán későbbi éveimben, hogy összekapcsoltam a jogtudományt a középkori történelemmel, és az Árpád-kor büntetőjogáról írt disszertációm alapján kaptam doktorátusomat. Ez volt az első könyvem, amely 23 éves koromban jelent meg; az egyetem adta ki.”

Írásunk bevezetőjében azt ígértük, hogy kerüljük a következtetések levonását, itt azonban mégis megteesszük. Elgondolkodtató, mi lett volna:

- ha nem történik baleset,
- ha ez nem akadályozza meg a sportolást,
- ha nem kerül kezébe a hatkötetes világtörténelem,
- ha édesapja belenyugszik fia döntésébe stb.

A hatásokból a leegyszerűsített következtetések levonása azonban már csak azért sem egyszerű, mert mint ahogy az alábbiakban olvashatjuk, nem csak kereskedő szülők, hanem a nagyszülők, a dédszülők is művelt, igényes „olvasó emberek” voltak.

Másutt Hegedüs Géza a családi hatásokról a következőket írta:

„A könyvek mindiglen is természetes környezetként vettek körül. A szüleim nem voltak úgynevezett értelmiségiek: apám kereskedő volt, olykor papírkereskedés tulajdonosa, élete nagyobb részében nagy papírkereskedelmi vállalatok közmegbecsült szakértő alkalmazottja. Apai elődeim, nyomon követhetően a XVIII. századig, nagyváradi kisiparosok, kiskereskedők, de elvéve akadt a familiában újságíró és tanár is. Anyám is kereskedőember lánya volt, az elődei, rokonsága is javarészt kereskedők (és többségükben éppen papírkereskedők) voltak, bár itt-ott a rokonságban nagyhírű tudósok mutattak a szellem tágasságai felé – hiszen az anyai családfán szerepelt előbb Goldziher Vilmos, a magyar szemészet egyik megteremtője, majd Goldziher Ignác, az orientalisztika világtekintélye, s rajtuk kívül is még néhány professzor az utóbbi másfél század hazai tudomány történetéből. A tudásnak, a műveltségnek tehát eleve tekintélye, varázsa volt otthon, és szüleim maguk is a kereskedőréteg átlagához képest művelt és szenvedélyesen olvasó emberek voltak.

Otthoni üveges könyvszekrényeinkben szinte geológiai rétegekként lehetett megkülönböztetni négy nemzedék ízlését: a dédszülőktől örökölt gótbetűs Goethe-, Schiller-, és Heine-sorozatokat, a magyar klasszikusok első kiadásait, köztük például Vörösmarty *Két szomszédvárának*, Arany *Toldijának*, néhány Jókai-regénynek legkorábbi példányait; ezekre rétegződött a nagyszülők sok-sok magyar, német és a magyarra vagy németre fordított ókori meg francia és angol könyve; majd szüleim

ízléséről és irodalmi érdeklődéséről tanúskodó remekíró-sorozatok, modern regények, lexikonok, magyar- és világtörténelmek és valamennyi valamirevaló magyar költő „összes költeményei”, mert az apám is, anyám is a mindennapi prózaeledel mellett kifejezetten szeretett verseket olvasni.

Ezzel a három réteggel találkoztam kisgyermekkoromban, és azután ezekre rétegződött lassú évek alatt az én érdeklődésemet jelző antikvitástól az avantgárdig ívelő mindenféle történelmi, filozófiai, irodalomtörténeti, szépirodalmi próza és vers magyarul, latinul és franciául.” (44) A fentiekből könnyen levonhatjuk azt a tanulságot, hogy a nagy műveltségű Hegedüs Géza „vérében” volt az olvasás igénye, szeretete. De amint azt a bevezetőben említettük, a következők levonásával vigyázni kell, hiszen amint több helyütt olvashattuk, számos olyan példait is találtunk, ahol a fenti optimális családi körülmények teljesen hiányoztak.

Összeállításunk egyértelműen bizonyítja, hogy a szűkebb vagy tágabb családi környezet – melynek jelentősége sajnálatos módon csökkent az elmúlt két évszázadban – sok esetben meghatározó volt az olvasás iránti igény kialakulásában.

Hogy később kiből, mikor és hogyan lett olvasó, ezt összeállításunk végén sem tudjuk, de abban bizonyosak vagyunk, hogy a pesszimista jóslatok ellenére igaza volt Illés Endrének, aki negyed évszázaddal ezelőtt fogalmazta meg, hogy töretlenül hisz az olvasás jövőjében, mert „a könyv a folytonosság, a maradandóság, a megújhódás biztosítója. Nélküle a gondolat minden építménye csak egy parányi térfogatban, a pillanatszerűen, az elhangzó versben élne, s utána elfoszlna.”

IRODALOM

1. Boldizsár Ildikó (2006): A foci és a hétféjú sárkány. In: Fenyő D. György (összeáll., szerk.): *Kiből lesz olvasó. Ötletek, módszerek szülőknek, pedagógusoknak.* 2006. Bp. Animus. 15–16. p.
2. Bertók László (1973): *Így élt Csokonai Vitéz Mihály.* Bp. Móra. 15–16. p.
3. Gyulai Pál (1887): *Vörösmarty életrajza.* Bp. 1887. 16. p.; Balázs Mihály: Vörösmarty Mihály. In: Szabó Ödönne (szerk.) (1977): *Írók, képek. Írók, költők gyermek- és ifjúkora.* Bp. Tankönyvkiadó. 395–403. p.; Bertók László (1977): *Így élt Vörösmarty Mihály.* Bp. Móra. 30–32. p.
4. Balázs Mihály (1998): „Hol jártál iskolába?” *Tíz magyar író gyermek- és ifjúkora.* Bp. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 105–124. p.
5. Balázs Mihály (1998): *Hol jártál iskolába? Tíz magyar író gyermek- és ifjúkora.* Bp. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum.; Hegedüs András (1957): *Arany János a katedrán.* Bp. Tankönyvkiadó. 145–146. p.
6. Gábor Júlia (vál., gondozta, az utószót és a jegyzeteket írta) (1982): *Kölcsey Antónia naplója.* Bp. Magvető. 38–39. p.

7. Balázs Mihály (1998): „*Hol jártál iskolába?*” *Tíz magyar író gyermek- és ifjúkora.* Bp. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 209-231. p.
8. Rejtő István (1959): *Mikszáth Kálmán a rimaszombati diák.* Irodalomtörténeti Füzetek 27. Bp. Akadémiai. 50–51. p.
9. Vass Mátyás: Pósa Lajos rövid életrajza. *Magyar Paedagogia Szemle*, 1890. 4.
10. Kőhalmi Béla (1937): *Új könyvek, könyve. 173 író, művész, tudós vallomása az olvasásról.* Bp. Gergely R. Könyvkereskedése. II. 125–127. p.
11. Kőhalmi (1937) 122–123. p.
12. Gárdonyi Géza (1969): *Szüleim gyémántja. Önéletírások, elbeszélések.* Bp. Móra.; Nagy Andor (szerk.) (1963): *Emlékkönyv Gárdonyi Géza születésének 100. évfordulójára.* Eger. Városi Tanács.
13. Gyalui Farkas (1902): *Legkedvesebb könyveim.* Bp. Singer és Wolfner. 147–148. p.; Balázs Mihály: Tömörkény István. In: *Írók, képek...i.m.* 349–357. p.
14. Balázs Mihály (1989): *Forrásvidék. Írók, költők gyermek- és ifjúkora.* Bp. Tankönyvkiadó. 102–103. p.
15. Kőhalmi (szerk., bev.) (1918): *Könyvek könyve. 87 magyar író, tudós, művész, közéleti ember és kiadó vallomása kedves olvasmányairól.* Bp. 106. p.
16. Uo. 69-70.p.
17. Uo. 81-82. p.
18. Uo. 206-207. p.
19. Fényi András (1977): Krúdy Gyula. In: Balázs Mihály – Vati Papp Ferenc im. 209–211. p.
20. Szabó Dezső (1996): *Életem, születéseim, halálaim, feltámadásaim.* Bp. Püski. 21–23. p.
21. Móricz Miklós (1959): *Móricz Zsigmond indulása.* Bp. Magvető.; *Móricz Zsigmond és Debrecen. Emlékkönyv.* Bp. 1945. 291. p.; Kiss Tamás (1979): *Így élt Móricz Zsigmond.* Bp. Móra. 22., 37–38. p., Móricz Zsigmond (1982): *Erkölcsi sarkantyú.* Bp. Szépirodalmi. 424–425. p.
22. *Móra Ferenc ifjúkori versei Mezősi Károly tanulmányával.* Kiskunfélegyháza. Városi Tanács. 1978.
23. Sipka Sándor (2007): A könyvtár a „vásárhelyiség” szép intézménye. A könyvtár az igazi barát. In: *Gondolatok a könyvtárról.* Hódmezővásárhely. 91. p.
24. Dénes Zsófia (1985): *Ami a százból kimaradt.* Bp. Gondolat. 23. p.
25. Balázs Mihály (1989): *Forrásvidék. Írók, költők gyermek- és ifjúkora.* Bp. Tankönyvkiadó. 1989. 337–339.p.
26. Hevesi Gyula (1959): *Egy mérnök a forradalomban.* Bp. Európa. 13–15. p.
27. Balázs Mihály (1996): *Szülföld és iskola. Írók, költők gyermek- és ifjúkora.* Bp. Korona. 26–29. p.
28. Szabó Pál (1973): *Életem, emlékeim, találkozásaim.* (Válogatta és szerkesztette Dorogi Zsigmond). Bp. Minerva. 198. p.; Szabó Pál (1971): *Nyugtalan élet.* Bp. Szépirodalmi.
29. Kőhalmi Béla (1937) 7. p.
30. Szabó Lőrinc (1984): *Könyvek és emberek az életemben.* Bp. Magvető. 635. p.

-
31. Taxner Tóth Ernő (1973): *Tamási Áron*. Bp. Gondolat. 15–17. p.
  32. Sinka István (1989): *Fekete bojtár vallomásai*. Bp. Püski. Debrecen. Csokonai.
  33. Veres Péter (1937): *Számadás*. Bp. Révai Testvérek. 19–22., 45–46., 62. p.
  34. Nádor Tamás (1986): *Ex libris*. Bp. Gondolat. 305. p.
  35. Csizmadia Imre (1982): *Pirkadattól delelőig*. Bp. Magvető. 190–192. p.
  36. Illyés Gyula (1964): *Puszták népe*. Bp. Szépirodalmi. 227–229., 232–233.p.
  37. Gelléri Andor Endre (1967): *Egy önérzet története*. Bp. Szépirodalmi. 624. p.
  38. Nádor Tamás (1986) 49–50. p.
  39. Bényei Miklós (2005): *Kovács Máté*. Bp. Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum. 8. p.
  40. Balázs Mihály; Zelt Zoltán. In: Szabó Ödönné (szerk.) (1975): *Írók, képek II. Írók, költők gyermek- és ifjúkora*. Bp. Tankönyvkiadó. 321–322.p.
  41. Wass Albert: *Voltam*. Bp.2005. 29. p.
  42. Kőhalmi (1937) 122–123. p.
  43. Nádor Tamás (1986) 421–422. p.
  44. Hegedüs Géza (1978): *Az olvasás gyönyörűsége*. Bp. Móra.; Sebők Zsigmond (1980): *Hegedüs Géza. Arcképvázlatok. Száz magyar író*. Móra. 172–174.p.; Nádor Tamás (1986) 455–456. p.